

EESTI KUNSTITEADUSE SÕNAVARAST

Kristliku kunsti kanooniliste süzeede pealkirjad on eesti erialakeeles paratamatult tõlked.

Kristoloogilise ikonograafia puhul pärinevad need põhiliselt evangeeliumidest, esinedes seal puhuti vahepealkirjadena ("Jeesuse ristimine" – Mt. 3:13–17, Mk 1:9–11, Lk. 3:21–22) ning olles eri keeltes võimalust mööda ühtlustunud (sks *Taufe Christi*, ingl *Baptism of Christ*, port *Baptismo de Jesus*). Rahvusvaheliselt kasutatakse ladina keelt: *Baptisma Christi*. Eestikeelseid vasted vajavad sageli veel täpsustust või leiutööd. Sellele aitavad kaasa nii piiblisüzeede koondid (nelja evangeeliumi ühitus stseeniti¹) kui ka kunstiteoste illustreeritud temaatilised kogumikud pildiallkirjadega². Siin seoses kerkivad tõlkeprobleemid.

Näiteks saksakeelses terminoloogias *Gnadenstuhl*'iks nimetatav pildisüzee (ld *thronum gratiae*³, ingl *Mercy-Seat*⁴, *Throne of Grace*⁵) on sisuliselt tagasiviidav evangelist Johannese sõnadele (1:18) "ainusündinud Poeg, kes on Isa süles". Nii kasutatakse inglise ja vene keeles ka pealkirja "[Püha] Kolmainus" (ingl *The [Holy] Trinity*, vn *Святая Троица*⁶). Mida teha eesti keeles? Otse piiblitekstist võetav variant "Isa süles" ei kõlbaks, sest otseselt süles ei olda mitte igal sellenimelisel pildil.

¹ Lootuse raamat. Tallinn: Kristlik kirjastus "Logos", 1993.

² L. Leesi, *Usundilood. S.l. Avita*, 2006.

³ F. Falletti, M. Anglani, G. Rossi Rognoni: *Accademia Gallery. The Official Guide. All of the Works. Firenze–Milano: Giunti*, 2006, lk 89.

⁴ Pilditüüp 11B3231. – <http://www.iconclass.nl/>

⁵ R. J. M. Olson, *Italian Renaissance Sculpture*. London: Thames & Hudson, 2002, lk 178.

⁶ Vt А. Эрши. Живопись интернациональной готики. Budapest: Corvina, 1984, ill. 24.

Sõna *Gnadenstuhl* pärineb Martin Lutherilt, kes pruugib seda Uue Testamendi apostlite kirjade tõlkes (1522) kolmel korral. Kaks tõlkevastet (BFBS 1968) osutuvad ilmselt sobimatuks: "lepitusvahend" (Rm 3:25) ja "lepituskaas" (He 9:5), kuid üks kirjakoht (He 4:16) pakub ka lahenduse: *Darum lasset uns hinzutreten mit Freudigkeit zu dem Gnadenstuhl, auf daß wir Barmherzigkeit empfangen und Gnade finden auf die Zeit, wenn uns Hilfe not sein wird.* ("Läki siis julgusega armuaujärje ette, et me saaksime halastust ja leiaksime armu oma abiks õigeks ajaks.") Nii võibki *Gnadenstuhl*'i-süzee eestikeelseks pealkirjaks kinnistuda "Armujärg" (vrd *aujärg*, om *-järi*).⁷

Antud juhul saab lähtuda evangeeliumi teksti tõlkest. Keerulisem on aga lugu näiteks Neitsi Maarja teemalise ainesega. Ainult väike osa sellest pärineb evangeeliumidest, enamik on eri aegadel esile kerkinud apokrüüfilistest või muudest allikatest, mida paljudes keeltes ei leidugi. Siin on kunstiteaduses stiihiliselt kehtestunud omad pealkirja tavad, mida eri keeltes ühitada pole hõlpus. Mõni süzeeni nimi osutub eriti probleemseks.

Säärane on saksakeelne [*Die Heilige*] *Anna selbtritt*. See XIV sajandil tekkinud ning eriti XV–XVI sajandil levinud⁸ süzee (*Iconclass*-indeks 73A221) kujutab Neitsi Maarjat koos Jeesuslapse ning ema Annaga (mõnikord üksteise süles). Pildil võivad figureerida veel muudki: Püha Joosep, Püha Joachim, lambatall (Leonardo da Vinci Louvre'i-maalil, u 1510), väike Ristija Johannes (Leonardo Londoni-visand, u 1498). Ingliskeelsetes peal-

⁷ L. Priimägi, *Klassitsism. Inimkeha retoorika klassitsistliku kujutavkunsti kanoonites*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2005, lk 49–50.

⁸ J. Jahn, *Wörterbuch der Kunst*. Berlin: Akademie-Verlag, 1957, lk 25.

kirjades on puhuti mindud lihtsa kirjelduse teed: *The Virgin and Child with Saint Anne*⁹ (kirjelduslikkusest annab selgesti märku puhutine "[Jeesus]lapse" väiketäheline kirjutus¹⁰), või veelgi üksikasjalisemalt: *Saint Anne, the Virgin and the child with the lamb* ja *Saint Anne, the Virgin, the child and Saint John*.¹¹ Samamoodi on toimitud itaalia keeles, kirjeldades Masaccio teost: *Madonna col Bambino e Sant'Anna*¹², ning eesti keeleski: "Maarja lapse ja Püha Annaga"¹³.

Teine võimalus on jätta see saksa teosenimi üldse tõlkimata. Belgiast 2001. aastal kaduma läinud (ja 2004. aastal Saksamaalt leitud) tammepuust skulptuurigruppi tutvustati saksa-, inglise-, flaami- ja prantsuskeelses tagaotsimiskuulutus: *Sie trägt den Namen "Anna Selbtritt", The statue is called "Anna Selbtritt", genoemd "Anna Selbtritt", intitulée "Anna Selbtritt"*.¹⁴ Nõnda toimib ka ingliskeelne *Iconclass*.¹⁵

Kolmandaks on proovitud too saksa-keelne pealkiri oma keelde ümber panna. Niisuguste tõkelaeenudena tulid näiteks itaalia kunstiterminoloogiasse *Sant'Anna metterza* (ülestunnistusega: *Il termine "Metterza" è tradotto letteralmente dal tedesco "Selbdritt"*¹⁶), rootsi keelde *Anna själv tredje*¹⁷ ning lõpuks ka eesti aimekirjandusse: "Anna ise kolmas".¹⁸

⁹ P. Murray, L. Murray, *The Art of the Renaissance*. London: Thames & Hudson, 2004, lk 243.

¹⁰ The Hutchinson Dictionary of the Arts. Oxford: Helicon, 1995, lk 305.

¹¹ <http://www.theartwolf.com/leonardo.htm>

¹² Portale ufficiale del comitato per le celebrazioni del VI centenario della nascita di Masaccio. Opere, 2001. – <http://www.masaccio2001.it/cgi-bin/italiano/santanna.shtml>

¹³ L. L e e s i, *Usundilood*, lk 134–135.

¹⁴ Diefstal in ons kerkje. *Wirtzfeld News* Januari 2000. – <http://www.wirtzfeld.be/blog/about-wirtzfeld/wirtzfeld-news/>

¹⁵ Vt <http://www.iconclass.nl/libertas/ic?task=getnotation&datum=73A222&style=notationbb.xsl&taal=en>

¹⁶ Habsburgermeister, *Sant'Anna Metterza tra i Ss. Gioacchino e Giuseppe*. Città di Bolzano, 2007. http://www.comune.bolzano.it/cultura_context03.jsp?ID_LINK=3013&area=11&page=2

¹⁷ P. P a l a z z i, *Leonardo da Vinci – en liten berättelse om Leonardo da Vinci's liv*. Malmö: Malmö stad och IBM Svenska AB, 1993.

Kahel viimasel juhul on lähtunud osisest *selbst* tähenduses "ise". *Selbdritt* on aga saksa keeles arhailine vorm mõistest "kolmekesi", mis nüüdispruugis kõlab *zu dritt*. (Samamoodi oli praeguskeelse *zu zweit* 'kahekesi' asemel kunagi kasutusel *selbander*.¹⁹) Seda sõna pruugib Vana Testamendi tõlkes (Js 19:24) Martin Luther: *Zu der Zeit wird Israel selbdritt sein mit den Ägyptern und Assyern* (vrd "Sel päeval on Iisrael kolmandana Egiptuse ja Assuri kõrval...").

Eesti *kolmekesi* (sks *zu dritt*) on moodustatud arvsõnast *kolm* ning adverbiasufiksist *-kesi* (vrd *kahekesi*, *neljakesi*, *viiekesi* jne). Too *-kesi* esineb veel teisendina *-kesti* (*kolmekesti*) ning etümoloogiliselt veelgi läbipaistvamalt liitena *-keskis*: *isekeskis* (kust leiame ka osise *ise*). Olulisem on aga sufiksi semantika, mille avab Ferdinand Johann Wiedemanni "Eesti keele grammatika" (1875): "keesk kezet kesket (*mitten*), keskes keskis (*unter einander, mitten unter*), keskel, -le, -lt oder keskeh, -he, -st (*d[ör]p[er]tehnisch*) (*darunter, dazwischen, daraus*), kezel, kezele = keze (*unvollendet, unterbrochen*) von keesk keske (*Mitte, Zwischenraum*)".²⁰

Selbdritt ei tähenda niisiis mitte 'ise kolmas', vaid 'kolme-kesi', 'kolme keskel'. [*Die Heilige*] *Anna selbtritt* ei tuleks seega tõlkida mitte "[Püha] Anna ise kolmas", vaid "Kolmekesi [Püha] Annaga".

LINNAR PRIIMÄGI

¹⁸ T. Viirand, *Kunstiraamat noortele*. Tallinn: Kunst, 1984, lk 87.

¹⁹ J. D ü c k e r t, G. K e m p c k e (Hg.), *Wörterbuch der Sprachschwierigkeiten. Zweifelsfälle, Normen und Varianten im gegenwärtigen deutschen Sprachgebrauch*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1984, lk 439.

²⁰ F. J. W i e d e m a n n, *Grammatik der estnischen Sprache. Durchgesehenes Faksimile der Ausgabe von 1875*. Hgg. von K. Pajusalu, U. Sutrop. Tallinn: Stiftung für Estnische Sprache, 2005, lk 276.